

Тема 8

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА

План 1 лекції

1. **Об'єктивна обумовленість позичкового відсотка**
2. **Суть позичкового відсотка**
3. **Функції позичкового відсотка**

1. Об'єктивна обумовленість ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА

Термін «Процент»

- від лат. pro centum - “ на сотню”, “за сто”, “наріст від ста”, “від соток”.
- сота частка будь-якого числа, що взяте за ціле.
- термін вперше став застосовуватися в італійській та німецькій мові, згодом перейшов у східнослов'янські мови

Термін «Відсоток»

- **відсоток –від лат. pro centum - “ на сотню”, “за сто”, “наріст від ста”, “від соток”.**
- **У 1974 та 1980 роках - критика використання терміну «*відсоток*»**

СЛОВОПЕДІЯ

**Чи є різниця в значенні слів
відсоток і процент?**

**Ні, немає. Вони передають той
самий зміст**

Позначення відсотка - %

- У 1685 році в Парижі була видана книга "Керівництво по комерційній арифметиці"
- відсотки тоді позначали "cto" - скорочено від cento
- помилково складач прийняв це "cto" за дріб і надрукував "%".

Етапи формування ВІДСОТКОВИХ ВІДНОСИН

1 етап

III тис. до н. е. (Шумерське царство) -1792 р.
до н.е. (Вавилонія)

- існувало храмове господарство, в якому перепліталися пережитки громад і елементи рабства
- встановлювалися граничні відсоткові ставки, виходячи не з економічних міркувань, а зі зручності розрахунків відповідно до загальноприйнятої системи числення: за позикою в грошовій формі (20%), в натуральній (33,3%) (*кодекс царя Хамурапі*)

2 етап

Античний світ

(Греція і Рим)

- засудження відсотка провідними філософами
- практикувалися обмеження термінів боргової залежності
- практикувалися царські амністії, в результаті яких боржникам прощалися їхні зобов'язання

Ставлення до відсотка в провідних релігіях світу

- **іудаїзм** (*вірші Тори*), **іслам** (*Коран, Сунна*)
 - ототожнення позикового капіталу з лихварством
 - заборона лихварства
 - стягнення відсотка лише з іновірців
- **християнство** (*біблійні тексти, роботи середньовічних християнських філософів: Граціана, Фоми Аквінського*)
 - негативне ставлення до лихварства і відсотка, але без розмежування членів громади та іновірців.

Політика «Риба»

- заборона видачі грошей під відсотки
- ісламські банки не мають першого джерела прибутку звичайних комерційних банків (різниця між відсотком за виданими позиками і відсотком за залученими коштами).
- джерело отримання доходу для ісламських банків полягає в таких операціях, як «мушарака», «мудараба» і «кард уль хасан»

Характеристика операцій ісламських банків

- **Мушарака** - дві сторони об'єднують свої капітали для фінансування будь-якого проекту, при цьому прибуток вони ділять у заздалегідь визначеному порядку, а збитки - залежно від пайової участі в капіталі
- **Мудараба** - одна сторона повністю надає необхідний капітал для фінансування проекту, а інша займається управлінням проекту
- **Кард уль хасан (благодійний кредит)** - безвідсотковий кредит, наданий або як матеріальна допомога нужденним особам, організаціям, регіонам, або як короткострокова субсидія на конкретну господарську діяльність фірми, що часто є партнером банку.

3 етап кінець XI - XIII ст.

- активний розвиток торгівлі
- зняття заборони на стягнення відсотків з васалів або ворогів,
- зняття заборони на стягнення штрафів за несвоєчасне погашення боргу.
- поява торгових банків
- поява нових фінансових інструментів (вексель), що замінили прямі позики і дозволили банкірам діяти без явного порушення заборон церкви.
- застосування арабських (індійських) цифр)

4 етап

XVI –XVII ст.

- лібералізація ставлення до заборони відсотка і лихварства
- розмежування понять «дозволена відсоткова ставка» і «лихварський відсоток»-*надмірний відсоток, що перевищує встановлену законом граничну ставку.*

5 етап

XVII -XX ст.

- **розвиток капіталістичних виробничих відносин**
- **з'являються наукові теорії відсотка, що пояснюють його причини та закономірності**

Київська Русь

звід законів «Руська правда»

**передбачалось
регулювання процедури
надання позик та розміру
позичкового відсотка**

Звід законів «Руська правда»

- при укладанні договорів позики понад три гривні вимагалася присутність послухів.
- диференціація відсотків: “рези” — для грошей, “присоп” — коли позичали жито, “наставу” — в разі позики меду
- для довгострокових позик встановлювалися обмеження у сплаті – 50 % від суми боргу щорічно.
- якщо кредитор устиг отримати відсотки за три роки, зобов’язання щодо повернення позики боржником вважалися виконаними.

Основні теоретичні концепції відсотка

- Суб'єктивна концепція
- Реальна концепція
- Монетарна концепція

Суб'єктивна концепція

**представники австрійської
школи економістів**

(Бем-Баверк, Менгер)

Теорія очікування або психологічна теорія відсотка

Ойгена фон Бем – Баверка
(робота "Капітал і прибуток» (1879)

- **закладено принцип "спадної граничної корисності"**
- **основа виникнення відсотка - різниця в цінності закладених коштів і продукту (у зв'язку з тривалістю часу, протягом якого засоби виробництва переносять свою вартість на продукт)**
- **походження відсотка пов'язано з прагненням людей купувати блага сьогодні, а не відкласти на завтра.**

Причини, по яких люди висловлюють готовність купувати блага сьогодні, а не завтра

- наявність у суспільстві малозабезпечених людей, які бажають отримати благо сьогодні, а не завтра;
- в деякій частині суспільства спостерігається брак волі, уяви і віри, щоб віддавати перевагу майбутнім благам;
- людям більше властиве прагнення до отримання більше продукту (вигоди) тепер, ніж в майбутньому.

Реальна концепція Відсотка

Основоположники: Ж. Сей, Т. Мальтус, Н. Сеніор,
В. Петті. Ф.Бастія, Д. Рікардо

- **відсоток – ціна капіталу**
- **існування відсотка завжди пов'язане з перевагою реальних благ в часі, тобто заощадженням справжніх благ заради майбутніх**

Основні позиції розуміння відсотка в ранніх економічних теоріях (Ж. Сей, Т. Мальтус, Н. Сеніор)

- засоби виробництва ототожнюються з капіталом,
- капітал, в т.ч. позичковий, наділяється здатністю самостійно приносити додатковий продукт.
- відсоток - плата за споживну вартість позичкового капіталу
- недолік - нерозуміння суті продуктивних властивостей капіталу.

Основні позиції розуміння відсотка

в працях класиків буржуазної політичної економії (В. Петті. Ф.Бастія, Д. Рікардо)

- **Відсоток** - грошова рента, доход, похідний від земельної ренти, орендна плата.
- не відокремлено позичковий відсоток від підприємницького доходу

Основні позиції розуміння відсотка в теорії трудової теорії вартості (К. Маркс)

- **Відсоток - являє собою частину прибутку, отриману позичальником від підприємницької діяльності**
- **споживчою вартістю позичкового капіталу є його здатність приносити прибуток**

Основні позиції розуміння відсотка

у працях представників неокласичного напрямку А. Маршалла і Л. Вальраса

- Відсоток - цінник, що врівноважує бажання інвестувати і готовність зберігати
- норма відсотка встановлюється на рівні, при якому заощадження, що представляють пропозицію нових капіталів, відповідають попиту на них

Монетарна концепція відсотка

Основоположник Дж. Кейнс

**відсоток - ціна грошового
капіталу**

Основні позиції розуміння відсотка у праці Дж. Кейнс «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей»

- Відсоток - є платою власникові грошей за його відмову від ліквідності свого капіталу
- відсоток є інструментом передавального механізму від грошової маси (через зростання інвестицій) до повної зайнятості і, отже, до зростання національного доходу.
- Відсоток - тісно пов'язується з системою кредитних відносин

Основні позиції розуміння відсотка у працях представників неокласичного напрямку (І. Фішер (1867—1947 рр.)

- Відсоток – визначається шляхом порівняння його корисності та витрат
- відсоток є формою прибутку
- причина існування відсотку - ризик, якому піддається капітал, вкладений на тривалий термін.

2. Суть ПОЗИКОВОГО ВІДСОТКА

Сучасні сутнісні характеристики відсотка

- ірраціональна форма ціни позичкового капіталу
- плата позичальника кредитору за надані в його розпорядження гроші або матеріальні цінності
- плата за споживну вартість позичкового капіталу

Форми прояву цінності грошей

- ***Купівельна спроможність*** – характеристика, яку гроші набувають при обслуговуванні товарного обміну, рівень якої визначається середнім рівнем товарних цін;
- ***Цінова спроможність (відсоток)*** – характеристика, яку гроші набувають на грошовому ринку в ролі носія позичкового капіталу, рівень якого визначається співвідношенням попиту і пропозиції на цьому ринку.

Особливості грошей, як базової ОСНОВИ ВІДСОТКА

- гроші не можуть бути легко виробленими за допомогою праці, а тому нормі відсотка грошей властива висока опірність падінню
- грошам притаманна низька еластичність заміни (зростання мінової цінності грошей не приводить до заміни їх яким-небудь іншим фактором)
- зростання пропозиції грошей під впливом різних обставин не спричиняє суттєвого зниження норми відсотка

Відсоток

- як економічне поняття - прибуток
вигода, перевага
- як фінансове поняття - плата, яку
одна особа (позичальник) передає
іншій особі (кредитору) за те, що
останній надає першому в тимчасове
користування грошові кошти.

Позиковий відсоток (фінансове поняття)

У широкому змісті

право
кредитора на
одержання
доходу від
реалізації
кредитних
відносин

У вузькому змісті

кількісна оцінка
права
кредитора на
одержання доходу
від реалізації
кредитних
відносин

Джерело відсотка

**додаткова вартість, що
створюється в процесі
продуктивного використання
капіталу**

РОЛЬ ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА (макрорівень)

- сприяння безперервності видтаорювальних процесів
- пришвидшення переливання капіталу
- регулювання обсягів грошової маси та рівня інфляції
- регулювання ділової активності

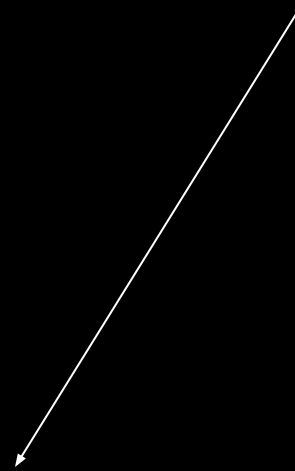
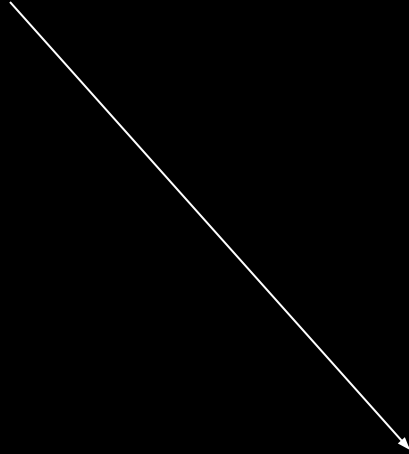
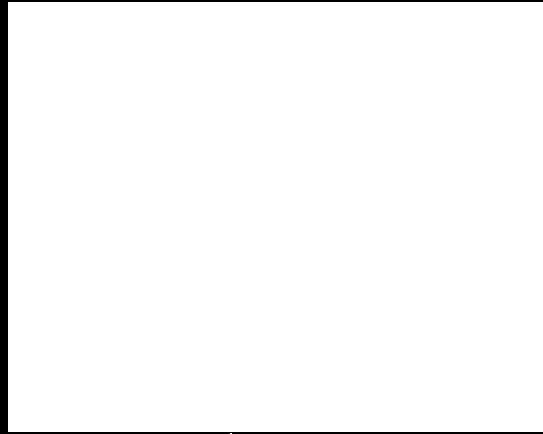
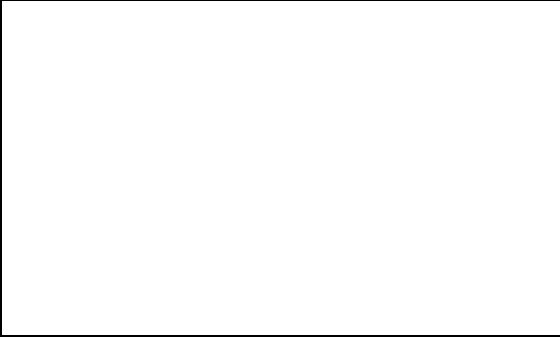
РОЛЬ

ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА

(МІКРОРІВЕНЬ)

- **дозволяє істотно знизити або повністю усунути ризик суб'єктів господарювання**
- **сприяє більш ефективному використанню кредиту**
- **збільшує доходи як фінансових посередників, так і суб'єктів господарювання**
- **сприяє більш ефективному використанню суб'єктами господарювання власних коштів**
- **захищає заощадження від знецінення внаслідок інфляції**
- **є додатковим доходом домогосподарств тощо.**

3. Функції ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА

**Економічні функції
ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА**

Розподільна функція

- **прибуток, отриманий позичальником із використання позичкового капіталу, розподіляється на дві частини — позичковий відсоток і підприємницький дохід**
- **позичальник змушений раціонально використовувати надані йому кошти**

Функція збереження позичкового капіталу

за допомогою відсотка кредиторіві забезпечується повернення від позичальника як мінімум тієї вартості, яка була надана в кредит

Стимулююча функція

стимулює ефективне використання позикових коштів та їх своєчасне повернення.

ступінь впливу відсотка залежить від

- величини відсотка,
- порядку сплати,
- видів позичок тощо

Контрольный тест

Функція, в якій відсоток забезпечує кредиторіві повернення від позичальника як мінімум тієї вартості, яка була надана в кредит, це -

- 1. Функція розподілу доходів**
- 2. Функція розаподільна**
- 3. Стимулююча Функція**

План 2 лекції

- 1. Норма позичкового відсотка***
- 2. Використання позичкового відсотка***

1. Форма ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА

Норма позичкового відсотка

- є доходом інвестора від вкладення коштів на визначені цілі і визначений період часу в майбутньому
- це відношення суми річного доходу, одержаного на позичковий капітал, до суми капіталу, наданого в позичку, помножене на 100.

Чинники впливу на %

- масштаби виробництва, рівень його спеціалізації та кооперування;
- норма прибутку
- попит та пропозиція позичкового капіталу
- очікувані темпи інфляції
- кредитні ризики
- податки
- рух валютного курсу
- розміри грошових нагромаджень та заощаджень у суспільстві
- співвідношення між внутрішнім і зовнішнім боргом держави
- циклічність коливань виробництва;
- рівень кредитно-грошового регулювання економіки центральним банком
- міжнародні чинники, особливо вільний перелив капіталів із країни в країну, передусім так званих "гарячих" грошей.

Особливості норми позичкового відсотка

- під впливом схильності до ліквідності норма відсотка може виявитися нечутливою до змін у співвідношенні між кількістю грошей та іншими формами багатства, що вимірюються в грошах;
- підвищення норми відсотка на гроші ускладнює випуск усіх предметів, виробництво яких є еластичним, будучи при цьому не спроможним стимулювати випуск грошей (виробництво яких є цілком нееластичним).
- норма відсотка на гроші стримує інвестиції у виробництво цих товарів, не будучи спроможною стимулювати інвестиції у виробництво грошей, які не можуть бути вироблені. Водночас внаслідок нееластичності виробництва грошей не можна очікувати, що “природні сили” знизять норму відсотка, справляючи вплив з боку пропозиції. У випадку звичайного товару нееластичність попиту на ліквідні фонди цього товару дозволила б невеликим змінам на стороні попиту швидко підвищити або знизити норму відсотка на нього, тоді як еластичність його пропозиції також сприяла б запобіганню одержання високої премії за негайну поставку в порівнянні з поставкою “довгостроковою”.

ПОСИЛКОВОГО *відсотка*

Залежно від врахування інфляції

- Номіналь
на
процент
на
ставка
- Реальна
процентн
а ставка

Номінальна процентна ставка

**дохід, отриманий з
однієї грошової
одиниці
капіталовкладень**

Реальна процентна ставка

**дорівнює номінальній
процентній ставці за
врахуванням темпів
інфляції**

Ефект Фішера

$$R_i = R_f + IP,$$

- де R_i — ціна капіталу з урахуванням ризику (відсоток на ставка в умовах інфляції);
- R_f — номінальна ставка;
- IP — інфляційна премія (рівень інфляції).

Інфляційна премія

премія, яку інвестори додають до реального, вільного від ризиків, рівня доходу (норми прибутку).

Залежно від суб'єктів

- Облікова ставка - це плата, яку утримує з номінальної суми векселя ЦБ за позики, видані під заставу комерційних векселів
- Ринкова ставка - це плата, яку утримує або сплачує фінансовий посередник за позики

Методи регулювання облікової ставки

Директивні

- обмеження верхнього рівня ставок;
- обмеження різниці між відсотками — маржі ;

Недирективні

- рівень резервних вимог НБУ;
- обсяг, умови та ціна кредитів, що надаються комбанкам;
- нормативи ліквідності банків;
- система оподаткування прибутків банків

Залежно від механізму нарахування

Проста

Складна

Проста %

*нарахування з теперішньої
вартості вкладу в кінці
одного періоду платежу,
зумовленого умовами
інвестування (місяць,
квартал тощо).*

Складна %

нараховується на початкову суму боргу і нараховані за попередній період відсотки (за основу приймається нарощена сума попереднього періоду.

Залежно від очікуваного результату

- **еквівалентні** - ставки, що призводять до одного і того ж фінансового результату
- **нееквівалентні** - ставки, що не призводять до одного і того ж фінансового результату

Залежно від ризику

- **Безризикова** (безпечна)— це номінальна процентна ставка за короткостроковими державними цінними паперами
- **Ризикова** — є сумою безризикової процентної ставки та премії за ризик
- це процентна ставка за недержавними цінними паперами

Премії, що враховуються при нарахуванні %

- *Інфляційна премія*
- *Премія за ризик*
- *Премія за ліквідність*
- *Премія за строковість*

Премія за ризик

- невиконання боржником своїх зобов'язань (дефолт)
- у країнах з ринковою економікою складаються рейтинги на акції та облігації, за якими вони класифікуються на: цінні папери *найвищої* якості, дуже *хорошої* та *хорошої* якості, *середньої* та *нижче середньої* якості, *низької* якості та спекулятивні цінні папери.
- Чим нижче клас цінного папера, тим вищою буде премія.

Премія за ліквідність

ліквідний цінний папір можна швидко реалізувати без втрат або з мінімальними втратами. Низьколіквідний цінний папір несе ризик великих втрат при його продажі, що спричиняє вищий процент на такий цінний папір.

Премія за строковість

Вкладення в цінні папери на довгий строк звичайно пов'язане з більшим ризиком, тому додається премія за ризик строковості. Але кон'юнктура ринків може бути такою, що більший ризик виявиться притаманним короткостроковим цінним паперам.

Залежно від того, чи змінюється відсоткова ставка протягом часу

- **Фіксована відсоткова ставка** - фіксується у кредитному договорі на момент його укладання і залишається незмінною протягом усього строку дії кредитної угоди.
- **Плаваюча відсоткова ставка** - може змінюватися банком згідно з умовами кредитного договору з обов'язковим повідомленням позичальника.

Залежно від часу ВИПЛАТИ ВІДСОТКІВ

Декурсивна відсоткова ставка -
*нарахування відсоток
здійснюється наприкінці періоду
користування коштами.*

**Антисипативна відсоткова
ставка - відсоток нараховують
на початку кожного інтервалу
нарахування.**

Залежно від терміну ПОЗИЧКИ

- по короткостроковим (до одного року),
- середньостроковим (від 1 року до 5 років),
- довгостроковим (понад 5 років) позичкам.

Використання ПОЗИКОВОГО ВІДСОТКА

Механізм

Нарощування

Від теперішньої
вартості грошей
до майбутньої
нарощування
(компаундування
)

Дисконтування

Від майбутньої
вартості грошей
до теперішньої

Майбутня вартість грошей

це та сума, в яку повинні перетворитись через визначений час, вкладені сьогодні під процент гроші.

$$FV = P(1+r)^n ,$$

- FV (Future value) – майбутня вартість грошей ;
- P (present value)– початкова інвестована сума;
- r- ставка %, або ставка дохідності;
- n – кількість періодів, за якими нараховуються проценти;
- $(1+r)^n$ - множник нарощування (компаундування).

Теперішня (сучасна) вартість грошей

це сума майбутніх грошових надходжень, приведених до сучасного моменту з врахуванням процентної ставки, або норми дохідності.

$$PV =$$

- *PV (present value)- теперішня вартість грошей*
- *r - ставка дисконту,*
- *(1+r)ⁿ –множником дисконтування.*

Принципи дисконтних ставок

1. з двох майбутніх надходжень вищу дисконтну ставку матиме те, що надійде пізніше;
2. чим нижчий визначений рівень ризику, тим нижчою повинна бути ставка дисконту;
3. якщо загальні процентні ставки на ринку ростуть, ростуть і дисконтні ставки.

Дисконт може зменшитись, якщо є перспектива ділового підйому, зниження інфляції та процентних ставок. Якщо зменшується дисконт, то зростає теперішня вартість майбутніх доходів.

Джерелом сплати ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА є

*прибуток, який одержує
підприємець або позичальник,
що створюється із
застосуванням позичкового
капіталу у процесі виробництва
чи дохід фізичної особи або
держави.*

Межі норми відсотка

**Мінімальна межа
норми відсотка**

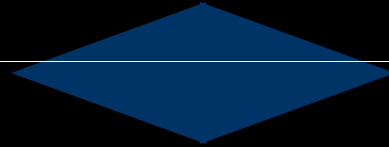
- Нуль

**Максимальна
межа
норми відсотка**

- середня норма відсотка

Кредитор

отримує прибуток
у вигляді
процента за
кредит.

Прибуток

Позичальник

отримує
підприємницьки
й дохід у вигляді
прибутку на
позичковий
капітал.

ПОЗИКОВОГО ВІДСОТКА на міжнародному рівні

Лондонська міжбанківська ставка пропозиції (*LIBOR*)

середньозважена ставка позикового відсотка за міжбанківськими кредитами, що надаються банками один одному, на різний час у різній валюті на лондонському міжбанківському ринку (від доби до року).

Ставки LIBOR розраховуються в десяти різних валютах для п'ятнадцяти термінів погашення. В розрахунку кожної із 150 ставок бере участь від 8 до 16 банків, обраних регуляторами British Bankers' Association (BBA) і Foreign Exchange and Money Markets Committee (FX&MMS).

Критерії відбору — масштаб бізнесу і репутація банку, а також досвід роботи банку з конкретною валютою.

Європейська міжбанківська ставка пропозиції (*EURIBOR*)

- усереднена ставка позикового відсотка за міжбанківськими кредитами, що надаються в євро.
- Визначається за підтримки Європейської банківської федерації Визначається за підтримки Європейської банківської федерації, що представляє інтереси кредитних установ у країнах-членах Євросоюзу, а також Ісландії, Норвегії, Швейцарії та Асоціації фінансових ринків.
- Підрахунок ставки йде для різних термінів - від 1 тижня до 12 місяців на підставі даних, що надаються кількома десятками банків з першокласним рейтингом.
- Перелік котируваних банків регулярно переглядається на відповідність високим рейтинговим вимогам.
- Для розрахунку відкидаються 15% найвищих і найнижчих котирувань, а решта усереднюються і результат округлюється до 3 знаків після коми.

Київська міжбанківська ставка пропозиції (*KIBOR*)

- середньозважена **ставка позикового відсотка** за міжбанківськими кредитами, що надаються банками, на різний час у двох валютах на українському міжбанківському ринку. На відміну від лондонського **LIBOR** за міжбанківськими кредитами, що надаються банками, на різний час у двох валютах на українському міжбанківському ринку. На відміну від лондонського LIBOR'a і аналогічно російського **MIBOR** за міжбанківськими кредитами, що надаються банками, на різний час у двох валютах на українському міжбанківському ринку. На відміну від лондонського LIBOR'a і аналогічно російського MIBOR'a український KIBOR не є реальним ринковим показником міжбанківського кредитування (тобто безпосередньо за ставкою KIBOR угоди не укладаються) і тим більше не впливає на визначення процентної ставки за кредитами, що видаються підприємствам. І хоча, за словами фінансистів, є випадки видачі **кредитів** підприємствам під KIBOR+N%, фактів укладення таких угод дуже мало.
- Щодо угод на міжбанку, то в Україні, як і в **Російській Федерації**, сума, термін і ставка за кредитом залежать від фінансового стану банку, якому дають гроші, від його розміру, засновників та особистих відносин між сторонами. Тому на українському фінансовому ринку KIBOR займає екстремне місце індикатора (досить точного

KIACR (Kiev Interbank Actual Credit Rate) — середньозважена ставка міжбанківського кредитування в Україні

- розраховується на підставі фактичних даних за міжбанківськими договорами щодо процентних ставок за кредитами, фактично наданими за відповідними строками. Розрахунок індексу проводиться НБУ щомісяця для міжбанківських кредитів у гривнях та доларах США зі строками 1 день, від 2 до 7 днів, від 8 до 21 дня, від 22 до 31 дня, від 32 до 92 днів, понад 92 дні і доводиться до відома банків.
- KIACR використовується для визначення справедливої вартості цінних паперів, що зберігаються в портфелі банку, і для формування резервів під дані цінні папери.